

בחודש ינואר 2023 הכריזה ממשלת ישראל על שורה של צעדים שמטרתם להביא לשינוי משטרי דרמטי בדגש על האיזון בין הרשויות וצמצום כוחה של הרשות השופטת. הרפורמה הוצגה כשורת צעדים נדרשים לחיזוק הדמוקרטיה והשבת הכוח לידי הבוחר. עם זאת, היא עוררה התנגדות עזה בקרב מרבית המשפטנים הטוענים שהמטרה המרכזית היא להעביר כוח לרשות המבצעת ולעקר את היכולת של הרשויות האחרות לפקח על השלטון. בכך, לטענתם, הרפורמה פוגעת באלמנטים הבסיסיים של הדמוקרטיה הליברלית בישראל ולכן עלולה לערער את שלטון החוק ולהביא לפריחה של שחיתות שלטונית והעדפת מקורבים.

החלשות הדמוקרטיה הליברלית בישראל אינה תופעה ייחודית, וקדמו לה רפורמות דומות בטורקיה, הונגריה ופולין (שבה, חל לאחרונה שינוי פוליטי שעשוי להוות היפוך מגמה). גיליון זה מורכב ממאמרי דעה שנכתבו על ידי כלכלנים בכירים מישראל ומהעולם, המתייחסים להשלכות כלכליות של תהליכי ההחלשות של הדמוקרטיה הליברלית.

הגיליון מבוסס בעיקרו על תרגומים של מאמרים שנאספו בקובץ "The Transition to Illiberal Democracy: Economic Drivers and Consequences" בעריכת אסף רזין.¹ המאמרים נכתבו על ידי Barry Eichengreen (University of California, Berkeley), Adam Szeidl (Central European University), Ferenc Szucs (Central European University), איתי אטר (אוניברסיטת תל אביב), דן בן-דוד (אוניברסיטת תל אביב), אפרים צדקה (אוניברסיטת תל אביב), איל קמחי (אוניברסיטה העברית), צחי רז (אוניברסיטה העברית), אסף רזין (אוניברסיטת תל אביב) ויניי שפיצר (אוניברסיטה העברית).

בחלקו הראשון של הגיליון שני מאמרים שאינם עוסקים ישירות בישראל ומתייחסים לקשר שבין עצמאות מערכת המשפט והתקשורת, שלטון דמוקרטי, והתפתחות כלכלית. מאמרו של Eichengreen סוקר את הספרות האקדמית העוסקת בקשר שבין דמוקרטיה וצמיחה כלכלית. בעוד שהמחבר מסיק שהקשרים הסיבתיים בין דמוקרטיה לצמיחה אינם חד משמעיים, הקשר בין עצמאות שיפוטית לצמיחה כלכלית ברור יותר. בפרט, מאחר שעצמאות שיפוטית היא מונח צר יותר וקל יותר למדידה, הספרות מבססת את הקשר החיובי בין עצמאות שיפוטית וצמיחה כלכלית באופן חד יותר. Szucs ו-Szeidl מנתחים כיצד השלטון בהונגריה משפיע על כלי התקשורת במדינה ועושה בהם שימוש כדי להפיץ תעמולה, ולערער את אמון הציבור במוסדות המדינה ובמומחים. הם מדגימים כיצד לפגיעה כזו בעצמאות התקשורת – הרשות הרביעית – השלכות ישירות על אופן קבלת ההחלטות. לדוגמה, ערעור האמון במומחים הביא לאחוזי אמון נמוכים בחיסון לקורונה בקרב תומכי המשטר.

חלקו השני של הגיליון מחבר את הדיון למציאות הישראלית הנוכחית באמצעות ניתוח מגמות ערב הרפורמה ותחזיות אפשריות להשפעותיה.

צדקה ורזין מנתחים את השינויים המוצעים במסגרת הרפורמה בישראל ומגבשים תחזיות להשפעותיה על דרך השוואה לרפורמות דומות שקרו בהונגריה ובפולין. בפרט, הם מתייחסים לתהליכים הנוגעים לקפיטליזם למקורבים, העדפה של סקטורים המחוברים לשלטון, שחיתות ורדיפת רנטות, וכיצד תהליכים אלה עשויים להשפיע על יזמות והשקעות זרות.

¹ ראו קישור למקור: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/transition-illiberal-democracy-economic-drivers-and-consequences>. המאמרים לא עברו ביקורת עמיתים. תודתנו לניר לביא עבור עבודת התרגום המצוינת.

מאמרם של **בן-דוד וקמחי** מנתח את מצבה של מערכת החינוך בישראל, בראייה ארוכת טווח. הם מדגישים את ההבדלים הגדולים בין מערכות חינוך בסקטורים השונים בישראל, ומצביעים על שתי בעיות קשורות. ראשית, איכות נמוכה יחסית של המיומנויות אותן רוכשים תלמידי ישראל במתמטיקה, מדעים והבנת הנקרא. שנית, הפערים המשמעותיים בין הסקטורים השונים, כך שכמחצית מהתלמידים בישראל זוכים לחינוך ברמה של מדינות עולם שלישי. מאחר שמשקלם של סקטורים אלה באוכלוסיה צפוי לעלות על פני זמן, שמירה על המצב הקיים צפויה לדרדר את מצבה של הכלכלה הישראלית. לסקטורים אלה כח פוליטי מכריע, הנובע גם מהסכמתם לקיומה של ממשלה הנגועה בשחיתות. לכן ביכולתם לכפות ניהול אוטונומי של מערכת חינוך שאינה נתונה לפיקוח ושאינה מעניקה לתלמידים מיומנויות בסיסיות המקובלות במדינות מפותחות. העדר ביקורת שיפוטית או מנהלית על התנהלות זו צפוי להעצים עוד יותר את התופעה.

המאמר של **אטר, רז ושפיצר** מעריך אמפירית את היקף הנזקים הכלכליים הצפויים מיישום החקיקה שקידמה הקואליציה לשינוי שיטת המשטר הישראלית. הכותבים עושים שימוש בנתוני פאנל של מדינות רבות על-פני תקופה ארוכה כדי לאמוד את הקשר בין היקף הביקורת השיפוטית על הממשלה לבין מדדי פיתוח כלכלי (תוצר לנפש, השקעה, חדשנות ושחיתות). על בסיס תוצאות האמידה, ובשילוב תרחישים שונים של הירידה הצפויה בהיקף הביקורת השיפוטית, הם מציעים אומדן להיקף הנזק ארוך הטווח הצפוי לכלכלת ישראל. התוצאות משקפות נזק צפוי דרמטי הנע בין ירידה של 9% ל-45% בתוצר לנפש, וזאת בהשוואה לתרחיש בו יוזמות החקיקה אינן יוצאות לפועל. בנוסף, הם מתארים את הנזקים קצרי הטווח שכבר נגרמו לכלכלה הישראלית, בדגש על היחלשות השקל והפגיעה בנכסים הפיננסיים ובתעשיית ההייטק.

איתי אטר, אוניברסיטת תל אביב, עורך הרבעון לכלכלה
יניב ידיד-לוי, אוניברסיטת רייכמן, עורך הרבעון לכלכלה
איתי ספורטא-אקשטין, אוניברסיטת תל אביב, עורך הרבעון לכלכלה
אסף רזין, אוניברסיטת תל אביב, עורך אורח